

SCHWEITZER F. 2000. Geomorphic evolution in the Carpathian Basin during the Late Cenozoic and the Pliocene epoch. – In: Studies in Geography in Hungary 32. KERTÉSZ, Á.–SCHWEITZER, F. eds: Physico–geographical research in Hungary. Geogr. Res. Inst. HAS. Bp. pp. 9–27.

Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. (Teleki Pál emlékének, aki 1913-ban elsőként tanulmányozta e térképeket.) A szerző kiadása, Bp. 2000. 703 old.

KISARI BALLA György térképtörténeti munkáinak újabb értékes darabját veheti kézbe az Olvasó. Már könyve előszavában fontos tudnivalót közöl a Szerző: a karlsruhei Badeni Tartományi Főlevéltár és a Badeni Tartományi Könyvtár 407 színes, kéziratos térképet őriz a török korból. Ebből 319 várrajz, 34 országtérkép, a többi helyzettérkép.

A badeni őrgrófok részvevői voltak a török háborúknak. A könyvtár anyaga a 19. sz.-ban általi tulajdonba került. Hazánkban elsőként Teleki Pál látogatta meg a gyűjteményt még 1913-ban, és szándéka volt azt fel is dolgozni, de erre nem jutott ideje. A Főlevéltár katalógusa csak 1971-ben jelent meg, ami 407 magyar vonatkozású anyagot tartalmaz. A Szerző három alkalommal látogatott Karlsruheba kutatási céllal. A feldolgozott 407 kéziratos térképet – amelyek közül 339 németül, 68 más nyelven jelent meg – mutatja be fenti művében. KISARI BALLA GY., aki e munkájának eredményét németül is közli.

A történelmi bevezetőben a badeni őrgrófok karlsruhei otthonát és a magyarországi török háborúkban való részvételüket ismerhetjük meg. Lajos Vilmos őrgróf 1691-ben fővezérként Szalánkeménynél olyan nagy győzelmet aratott a törökökön, hogy az még a karlócai békétárgyalásokra is kihatott. A badeni őrgrófok családja 1771-ben kihalt, gyűjteményüket egy rokoncsalád örökölte, tőlük kerültek a térképek 1801-ben a Tartományi Főlevéltárba, amely azokat ma is őrizi.

A Magyarországra vonatkozó karlsruhei térképanyag a bécsi után a második leggazdagabb gyűjtemény, amely a magyarországin kívül még 23 más európai ország térképeit is őrizi. A térképállomány mennyisége meghaladja az 1000 db-ot. Ebből 407 magyarországi vonatkozású, amely 16 különböző térképes kötetben kap helyet, 73 pedig külön példányban található. A karlsruhei gyűjtemény a térképeken kívül 29 000 fm (folyóméter) levéltári anyagot is őriz, természetesen több nyelven (német, francia, olasz, latin, török). Hazai részről elsőként Dóka Klára levéltáros kutatta a karlsruhei gyűjtemény magyar vonatkozású anyagát, ám az általa hazahozott mikrofilm tekercseket az Országos Levéltár őrizi. A badeni tartományi levéltárban az 1945-ös légitámadás bombatalálata sok térképet megsemmisített. Az eredeti térképanyagról GLASER Lajos 1933. évi katalógusa tájékoztat. Az általa számba vett 243 magyar vonatkozású térképből mára mindössze 23 maradt meg. Az elpusztult térképekből csupán kettő volt kéziratos, a nyomtatott példányok pedig máshol megtalálhatók. (Az egyetlen megmaradt kéziratos térkép másolata a mű mellékleteként tanulmányozható 4 részben.)

A Szerző külön foglalkozik a térképek rajzolóiival is. Bemutatja azokat a törökkori térképeket és várrajzokat, amelyeket N. ANGELINI itáliai várépítész készített, majd a későbbi utódoktól származókat is. A korabeli térképek száma több száz volt. A karlsruhei Főlevéltár XIII. kötete 74 magyarországi vártérképet tartalmaz. Az ottani térképes kötetek némelyike – pl. a XII. – Bécsben is megtalálható. Sok a magyarországi térkép a XIV. kötetben is, de tartalmazzak hazai anyagokat az I–IV., a VI., a VIII. és a IX. kötetek is. Közülük 71 egyedi térkép magyarországi tartalmú.

A térképek kutatásához korunkban nagy segítséget nyújt GLASER L. „A karlsruhei gyűjtemények magyar vonatkozású térképanyaga” címmel megjelent műve, ebben azonban csak néhány

térkép másolatát találjuk. Az 1971-ben Stuttgartban kiadott katalógus számos névírási hibát tartalmaz, amelyeknek javítási listáját e könyv Szerzője 1997-ben átadta a karlsruhei Főlevéltárosnak. A térképanyagról a 20. században – KISARI BALLA Gy. előtt – már öt hazai szerző, továbbá 3 könyvtár és levéltár szerzett be és közölt másolatokat, ismertetéseket.

A közölt anyagban az egykori várak rajzai vannak többségben, amelyeket vagy alaprajzok, vagy térképek ábrázolnak. A Szerző e művében a Kárpát-medence várait mutatja be, a Duna és a Száva D-i partján állókkal együtt. A magyar nyelvű szövegben az 1913. évi magyar neveket is közli, továbbá gondoskodik a földrajzi nevek azonosíthatóságáról is, mert a szövegben az 1913. évi vármegye neveket, a németben pedig a mai ország- és helyneveket is közli. A rajzokon található felírásokat a jobb oldalon az eredeti formában, balról pedig magyarul láthatjuk. Ezt a térképeken a helyhiány miatt azonban a szerző nem tehette meg. A helynevek (települések és várak) azonosítását LELKES György és BENCsik Péter munkái (1997, 1998) alapján végezte el. Nagy munka volt a kéziratos szövegek lefordítása, amiben többen közreműködtek itthon és külföldön is. A 407 térkép másolatát 423 oldalon közli a Szerző, aki a korlátozott anyagi lehetőségek miatt a rajzoknak csak kisebb hányadát tudta színesben is megjelentetni.

A kötetben a 32–252. oldalak között találjuk a feldolgozott 423 térkép címléírását és a hozzájuk csatolt magyarázatokat. Minden anyagrész megjelent magyarul és pontos német fordításban is, a kötetben említett helyen. A számszerű jegyzéket – ugyancsak magyarul és németül – külön is közli a 253–256. oldalon. A 260–682. oldalak között találjuk a 423 – túlnyomórészt a korabeli várakat ábrázoló – térképet. Nagyonbbrészt fekete–fehérben láthatjuk az egyes helyeket és tájakat, de vannak színes térképek is (pl. a 635–672. oldalak között).

A lebilincselően gazdag tartalmú anyagot a forrásmunkák és rövidítések jegyzéke követi. A kivételes elhivatottságot igénylő munkával összeállított kötetet névmutató teszi teljessé.

SOMOGYI SÁNDOR